

Palmira Legurska

(Sofia, Institut for Bulgarian Language (IBL) Bulgarian Academy of Sciences)

On Contrastive Analysis and Lexical Studies

Abstract: The aim of this work is to elucidate on some theoretical and practical aspects of the national specificity of lexis in a semantic perspective based on synchronic contrastive analysis.

Палмира Легурска

(София, Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“, БАН)

За съпоставителния анализ и лексикалните изследвания

Цел на представения текст е въвеждане в някои теоретични и практически аспекти на националната специфика на лексиката в семантичен аспект при съпоставителен анализ в синхрония. Реферират се основните тези от монографичното изследване „Изучаване на националната специфика (върху съпоставителен материал в български и руски език), част от книгата „Съпоставителни анализи и национална специфика на лексиката” (Легурска 2015: 5 - 150).

В първа глава се разглеждат възгледи на избрани учени от европейския ареал в широк смисъл за възникването и традициите на изследване на съпоставителното езикознание, разграничават се съпоставително-типологична и контрастивна лингвистика като възможни синхронни дисциплини. Изказва се твърдението, че провеждането на коректен съпоставителен анализ върху различен езиков материал се определя от традицията, в рамките на която се разгръща съответната работа.

На тази база се илюстрират възможните прилики и разлики между двата подхода върху материал от направени от авторката разработки в голям времеви отрязък, което е предмет на следващите глави. Целта на подобна работа е да покаже необходимостта от създаване на еталон за съпоставка като единствено възможен път за провеждане на адекватен съпоставителен анализ. Подобно твърдение е валидно както за лексикалните, така и за граматичните изследвания.

Изказаните по-горе твърдения се мотивират от възприеманите възгледи за метод, методика и методология в лингвистичния анализ. За представителни възгледи се възприемат отделни работи на А. Мустайоки, Й. Виимаранта и други учени, посветили свои изследвания на теоретични аспекти на съпоставителната лингвистика в синхрония. Споделя се възгледът за взаимно допълване на интуитивно-фактическия метод, експеримента и използването на корпуси при провеждане на дадено съпоставително изследване. Смята се още, че анализът се извършва с помощта на езиковата интуиция на изследователя, но винаги се опира на конкретен езиков материал (Мустайоки 1988, 1993; Копотев, Мустайоки 2008).

Установяват се следните стъпала в лингвистичните изследвания, свързани с методологията. Изборът на темата е свързан с подбора на методите. Принципите на подбор на материала за изследване и неговата достоверност също е част от методологията. Правенето на анализ, неговите части, средствата за интерпретация са част от методологията на изследването. Методологически е и въпросът за проверка на резултатите от анализа. Дали дадените резултати според изследователя имат методологично значение, дали те ще развият теорията, която лежи в основата на получаването им, също е въпрос на методологията.

В частност методологията на контрастивната лингвистика предполага, че това е *синхронна дисциплина*, на първо място. На второ, се осъществява подбор на школата, определени съпоставителни методи и подход при избора на темата. Мотивират се основите на съпоставка, предполагаща създаването на еталон за съпоставителния анализ.

Продължителното развитие на сравнително-историческия, ареалния и типологичния подход в езикознанието е свързано преди всичко с *изучаването на структурните сходства между езиците* с различна степен на общност по структурни критерии за сравнение.

В съвременното езикознание се формира представата за трите основни вида езикови сходства (генетично, ареално и типологично), от които типологичното сходство се разглежда като най-общ вид структурно сходство между езиковите системи, така то не се ограничава нито във времето, нито в пространството и може да се определя за всякакви езици и всякакви техни състояния на развитие (Малих 2009: 107).

Обаче след като достига връхната точка на развитието си, универсологията, построена изцяло с помощта на типологичния анализ на езиците, показващ сходствата между тях, започва да се развива в противоположна посока, свързана с посоката на сравнението на езиците главно чрез изучаването на разликите между тях. Това направление получава названието контрастивна лингвистика.

Глава I. Съпоставителна, съпоставително-типологична, контрастивна и конфронтативна лингвистика

В тази глава въвеждам някои теоретични изследвания, свързани с развитието на съпоставително-типологичната лингвистика и контрастивната лингвистика, главно в работите на учени от европейския ареал, в широк смисъл, през втората половина на XX в. и досега, които от моя гледна точка са обобщаващи и представителни за контрастивната лингвистика.

Това са анализите на двама руски учени – В. Г. Гак и В. В. Нерознак, към тази школа се отнасят и изследванията на украинския учен В. Н. Манакин. Анализът се разширява с емблематични за българското съпоставително езикознание изследвания – на А. Данчев, И. Червенкова и М. Пенчева, в които се съдържат самостоятелни лингвистични концепции, допълващи изследователската картина на европейското пространство в края на 20 и началото на 21 в.

Изследвания на други учени от европейското пространство не се фокусират по две причини. Едната от тях е, че възловите изследвания са интегрирани в посочените по-горе работи по съдържание и значимост. От друга страна на съвременния етап на развитие западноевропейската съпоставителна лингвистика се развива в три посоки – синхронни съпоставителни изследвания, теория на превода и анализ на грешките предимно с приложен характер и те не са предмет на настоящото изложение. От трета

страна в сп. „Съпоставително езикознание” се съдържат повече или по-малко обзорни изследвания, посветени на фокусираните проблеми, и целта на даденото изследване е да очертае свое поле за анализ.

.

Съпоставителното езикознание през погледа на В. Н. Манакин

На сегашния етап на развитие на съпоставителните изследвания авторът систематизира в най-ясен и логичен вид основните въпроси, засягащи съпоставителното езикознание. Авторът се спира основно на съпоставителната лексикология като област на съпоставителната лингвистика.

Възможно е да се отделят три основни области в общото сравнително езикознание: *универсология, типология и контрастивна лингвистика*, всяка от която в зависимост от конкретния предмет на изследването предполага по-подробно членене.

В основата на типологията и контрастивната лингвистика лежи използването на общ и универсален метод – сравнението на езиците (Манакин 2004: 14).

Но докато задачите на типологията са да се установят езиковите сходства или типичните явления, които се наблюдават главно в родствения езици, то контрастивната лингвистика е ориентирана към установяването и обяснението на езиковите контрасти или отличителните черти на фона на съществуващите сходства. В този смисъл контрастивната лингвистика, според В. Манакин, е допълнение към типологията като научна област. Тези две области се различават не само по целите, но и по характера на сравнението. Ако типологичният анализ се основава на категориалното сравнение, то контрастивната лингвистика, като се отблъсква от категориалното сравнение, използва главно елементно сравнение, което се прави последователно в зависимост от избраните параметри и позволява по-детайлно да се разгледат междуезиковите разлики.

Така че съпоставителната лингвистика и типологията са две страни на сравнителното изучаване и описание на езиците.

Съпоставителното езикознание през погледа на В. Г. Гак

Общите задачи на съпоставителното изучаване на езиците В.Г.Гак формулира по следния начин (Гак 1989: 9).

Съпоставителното езикознание показва сходствата и разликите в използването на езиковите средства от различните езици.

Съпоставителното езикознание позволява по-добре да се определят особеностите на всеки от съпоставяните езици, които могат да избягат от фокуса на вниманието на изследователя при „вътрешното” изучаване на езика.

Съпоставителното езикознание непосредствено се свързва с различните видове приложно езикознание, преди всичко с преподаването на чужди езици, когато с негова помощ е възможно да се предвиди и преодолее нежелателната интерференция, също с теорията на превода, на която съпоставителното езикознание дава надеждна база.

Съпоставителното езикознание дава материал за типология и извеждане на универсалии.

Ще се спра по-подробно на съпоставително-типологичната лингвистика според разбирането на В. Г. Гак.

В зависимост от обекта и целта на изследването се отделят различни отрасли на езикознанието, използващи метода за сравнение на езиците.

Сравнително-историческото езикознание си поставя задачата да определи степента на родство, общността на произхода на езиците. Крайна негова цел е възстановяването на езика-основа, от който произхождат изследваните езици, установяват се закони, по които протича това развитие.

Обект на сравнителното езикознание могат да бъдат само родствени езици, в това число и близкородствени.

Ареалното езикознание (лингвистичната география) съпоставя езиците независимо от тяхната степен на родство с цел да се определят в тях общите елементи, образувани в резултат на взаимното влияние на тези езици и стоящите зад тях култури или въздействието върху тях от страна на трети езици.

Обект при такова изучаване стават заимстваните елементи в езиците, езиковите контакти, езиковите съюзи, двуезичието и пр.

Ако сравнително-историческото езикознание изследва първичното родство на езиците, то ареалното – тяхното вторично родство, образувано в резултат на въздействието на екстралингвистични фактори.

Съпоставителната типология обединява съпоставителното и типологичното езикознание. Съпоставителната лингвистика сравнява два езика независимо от степента на тяхното родство с цел откриването на сходства и разлики между тях. Типологичната лингвистика си поставя по-широки задачи. Тя изучава спецификата на езиците на фона на техните общи черти, които са присъщи на човешките езици изобщо. Всеки един език съчетава в себе си всеобщи, по-малко общи, обединяващи го с част от езиците, и специфически черти.

Задачата на съпоставителната типология се състои в определянето на съотношенията на всеобщото, общото и специфичното.

Във връзка с това се въвежда понятието езиков тип, т.е. съпоставителната типология се занимава с обща класификация на езиците на основата на определени техни признаци с цел извеждането на типове (всеобщи и по-малко общи черти) по отношение на техен общ структурен знаменател, който се нарича *език-еталон*.

Български изследователи за съпоставителното езикознание

Особено значими за методологията на изследвания от този род имат монографиите на А. Данчев „Съпоставително езикознание. Теория и методология” (Данчев 2001) и И. Червенкова „Сопоставительное исследование современной русской и болгарской лексики” (Червенкова 2011).

В първата от тях авторът разгръща *теорията на разширения модел* на съпоставително изследване, основаващ се на преводимостта като най-надежден критерий за съпоставимост. Централно и добре известно понятие тук е *терциум компарационис*, т.е. еталонът за съпоставка, независим от двата съпоставени обекта. Според автора става въпрос за метаезик на изследването.

В работата на И. Червенкова се разглеждат принципите и методите на съпоставка на лексикалните единици в руския и българския език, насочени към прилагането им в двуезичната лексикография. Тази методика на съпоставка се основава на понятията „двуезична ситуация”, „лексикална двойка”, „поле на съответствие”, „еквивалентност” и пр.

Според М. Пенчева (Пенчева 1998: 67-130) контенсивната типология налага ново разбиране на езиковия тип. Езиковият тип има както *семантични*, така и структурни параметри. Той е съвкупност на определени типологични характеристики на единици и

отношения. Това определение представя езиковия тип не като реален език, а като типологичен конструкт, който представлява идеален езиков модел, еталон.

Съпоставителната лингвистика според възгледите на В. П. Нерознак

Според автора се наблюдава тенденция към назоваване на отделни раздели от езикознанието с преобладаващ метод на сравнение с общия термин лингвистична компаративистика.

Междуетиковото сравнение е подчинено на задачите на няколко лингвистични направления. Ако пред изследователя стои задачата за генетична класификация на езиците, то на предварителния етап се прави историческо сравнение на съответствията между езиците в родствени групи и семейства. Историческото междуетиково сравнение е основна процедура на сравнително-историческото (или диахронното) езикознание, което е основа на по-нататъшна процедура на външна реконструкция. Освен генеалогична класификация на езиците историческото междуетиково сравнение има за свой резултат построяването на сравнително-исторически граматика и етимологични речници. С помощта на сравнението се реконструират също незасвидетелствани в писмената традиция предшествващи езикови състояния, т.н. праезици. Основна таксономична единица при генетичното сравнение са езиковите семейства. За еталон на сравнението в сравнително-историческото езикознание се приема език с древна писмена традиция., напр. санскрит, по-късно хето-лувийските езици.

Отъждествяването на еталона на сравнение и метаезика в сравнително-историческото езикознание под общото понятие „праезик” се смята от В.П. Нерознак за погрешно, тъй като еталон в диахронната лингвистика е не метаезик, а конкретен исторически засвидетелстван език. Праезикът не подлежи на реконструкция като лингвистична даденост. Той може да служи за метаезик, ако се предположи предварително, че праезикът не е езикова реалност, а само реконструкт.

В. П. Нерознак различава няколко подхода в съпоставително-типологичната лингвистика: собствено типологичен, характерологичен, съпоставителен (контрастивен), теоретично-преводен, като типове синхронно сравнение. Отделя също и универсология – най-общите структурни свойства на езиците.

За еталон на типологичното сравнение се приема някаква метаезикова величина (инвариант), изведена от съпоставката на системните отношения, свойства и признаци на множество езици. Понятието инвариантност може да се смята за централно към процедурата на сравнението от различен тип: историческо, типологично, контрастивно. Такъв инвариант в диахронната лингвистика е праезикът, в типологията – езиковият клас, в ареалната лингвистика – езиковият съюз, в контрастивната лингвистика – родният език.

Характерологията, според В.П. Нерознак, има за цел отделянето на важните и съществени особености на даден език в даден момент, анализирани на базата на общата лингвистика.

Някои учени отделят контрастивна лингвистика, ориентирана върху разликите на езиците, от конфронтативната, насочена към езиковите сходства (напр. Хелбиг 1989, Щернеман 1973).

Според В. П. Нерознак контрастивната лингвистика е синхронно-съпоставителен метод за паралелно лингвистично описание и анализ на два и повече езикови системи или подсистеми със задачите за извеждане на най-съществените разлики, диференциращи признаци на фона на установеното базово сходство (Нерознак 1988: 21).

С лингводидактичните аспекти на съпоставителното езикознание се занимава Г. Никел (Никел 1989).

К. Джеймс (Джеймс 1980) отделя *теорията на превода и анализа на грешките* като самостоятелни обекти на контрастивен анализ.

Съпоставителното изследване може да включва както формално-структурен, така и *семантичен аспект — семасиологичен и ономасиологичен*.

Задължително изискване за съпоставителния анализ от всякакъв род е прилагането на принципа на системността, според който се сравняват не случайно подбрани езикови факти, а само еднородни със системообразуващ характер (Нерознак 1988: 23-24).

От тезисното представяне на отделните теоретични позиции и свързаните с тях изследвания се извеждат следните общи изводи:

В рамките на споменатите възгледи *съпоставителната* (или контрастивната лингвистика) и *типологичната* лингвистика се обединяват в *една наука*, която се нарича *съпоставителна (сравнителна) типология*, от една страна. От друга, те се различават по своите задачи. Контрастивната лингвистика сравнява езиците независимо от степента на родство между тях. Типологичната лингвистика изучава езиците на фона на общите им черти (възгледи на В.Г. Гак и В.Н. Манакин).

Като представител на френската школа Б. Потие смята типологията за по-абстрактна наука в сравнение със съпоставителната лингвистика.

Съпоставително-типологичният анализ, според разсъжденията на В.Г. Гак, се свързва с изработването на *типологичен конструкт*, който представлява идеален езиков модел, *еталон*. Той може да се изработи дедуктивно, чрез изчисление или индуктивно, чрез сравняването на фактите на реалните единици.

В този аспект контрастивната лингвистика се разглежда като *допълнение* към типологията. Така двете науки се различават по поставените цели и по характера на извършваното сравнение: типологичният анализ работи с категориално сравнение, контрастивната лингвистика – с елементно сравнение, извършвано последователно, по определени параметри и по този начин детайлно се изследват междуезиковите разлики. Възможно е въвеждането на *отлика по параметъра диахрония/синхрония*: типологичният анализ е възможен и в двата аспекта, контрастивният анализ се ограничава със синхронни наблюдения.

В. Матезиус (Матезиус 1989) извежда характерологията като отделна наука, която противостои на типологията, като последната извежда съществените особености на дадения език в даден отрязък от време.

Г. Хелбиг различава още конфронтативна лингвистика за разлика от контрастивната по параметрите практическа/теоретична наука.

Като особено ограничение Ф. Гаст (Гаст 2013) посочва невъзможността даден жив език да бъде съпоставян с мъртъв.

Обединителните точки на различните подходи могат да се търсят в следното: между всички цитирани автори се открива разбирането, че и двата типа лингвистика се опират на *сходството* между съпоставяните езици, което е основа за съпоставимост между тях, но докато съпоставително-типологичната лингвистика извежда тези сходства с оглед да се формулират отделни аспекти на даден езиков тип, то контрастивната лингвистика описва и обяснява разликите при съпоставката на дадени езикови явления в два или група езици, базираци се на сходствата между тях като основа за съпоставка. (Легурска 2014 б: 63).

Терминът компаративна лингвистика се използва от сравнително-историческата лингвистика, терминът контрастивна (конфронтативна) лингвистика се свързва със синхронното съпоставително езикознание.

Както се вижда, извеждането на съпоставително-типологичната, контрастивната и конфронтативната лингвистика, както и характерологията се свързва у отделните автори с различни фокуси и интерпретация на съществуващите лингвистични факти. *Практическите науки* в дадената област могат да се изредят: двуезична лексикография, теория и практика на превода, теория и практика на чуждоезиковото обучение, компютърна лексикография и пр., изготвяне на бази данни и др.

В редица работи на авторката от 1980 г. и досега се изследват различни аспекти на националната езикова общност и специфика главно върху лексикален и лексикално-синтактичен материал. Обобщено изведено се доказват следните лингвистични закономерности (понятията за аксиомите, закономерностите и хипотезите при изследване на лексиката в съпоставка се разработват у Конецка 1998): 1. Отделни сфери на лексиката, изследвани в едноезичен, двуезичен и многоезичен план подлежат на изучаване след формулирането на алгоритми (Легурска 1982). Един такъв алгоритъм е, че ако една лексема в даден език е предметно име, то определено нейно значение в полисемната структура може да бъде образна/номинативна метафора и пр.; 2. Разглежда се зависимостта на типа полисемия на предметното име в зависимост от характера на тематичната лексикална група (Легурска 1984, 1985а); 3. Формулира се разбирането за еталон при съпоставка на семантичната структура на думите от определени групи предметна лексика като лингвистичен конструкт (Легурска 1990, Легурска 2002); 4. Извежда се хипотезата, че съпоставката на лексикалните и граматичните изследвания се извършват по терциум компарационис от различен тип (Легурска 2011а; вж. също Бусе 2012). Формулира се също допускането, че при анализирането на предметната, предикатната (думи, имащи еквиваленти в повечето езици) и безеквивалентната лексика се работи с лингвистични конструкти от различен тип (Легурска 2011а, Легурска 2011б). Последните твърдения не позволяват да се смесват различни теории, които имат статут и приложение в различни участъци на езиковата система.

Цитираните изследвания са теоретична основа за двата проекта в рамките на тематичната рамка “Съпоставително-типологично изследване на лексиката в родствени и неродствени езици”, осъществени от колектив учени от Института за български език при БАН¹. Разработват се фрагменти на частната съпоставителна лексикална типология на вторичните значения на предметните имена в няколко европейски езика – български, руски, сръбски, чешки, френски, английски език. Изследването е оформено и представено във вид на семантични каталози. Първият каталог представя начините и видовете вторично назоваване в български, руски, сръбски, чешки, френски и английски език. Вторият каталог показва семантичните преходи в съпоставяните езици в синхрония. В него отделните семантични преходи, характерни за всеки език от съпоставяните, се подреждат по представеност и типичност. На базата на тези каталози са изготвени ономасиологични подредби на семантичните паралели в синхрония. Отделна самостоятелна част е каталогът на начините и видовете вторична номинация на предметните имена с водещ български език в съпоставка с руски, сръбски, чешки, френски и английски език. Като самостоятелни синхронизирани каталози са оформени

¹ вж. Легурска, П., Н.Бечева, Цв.Аврамова, Д.Веселинов, М.Лилова, И.Панчев. Съпоставително-типологичен анализ на лексиката в родствени и неродствени езици (върху материал от български, руски, сръбски, чешки, френски и английски език). II част. Депозиран ръкопис в НАЦИД, УДК: 801. Сигнатура НД II 18791, № НД 65/ 2009, София, 2009, 1093 с.; Легурска, П. За съпоставителния анализ на лексиката. – Български език, 2014, 3, 7-18; Легурска, П. Съпоставително-типологични и контрастивни изследвания. – Чуждоезиково обучение, 2014, 6, 631 – 641.

образните и номинативните метафори в съпоставяните езици. Работите са представени в поредица статии на страниците на различни езиковедски списания у нас и в чужбина. Отделни фрагменти от изследването са достъпни в Българска електронна лингвистична библиотека (БЕЛБ).

Направените разработки са осъществени в рамките на частната съпоставителна типология на езиците. Създадена е самостоятелна методика на изследванията, която е базирана на представата за създаване на еталон на съпоставката (*tertium comparationis*) – инвариантната семантична структура на еталонен представител на дадена тематична лексикална група за многоезично съпоставително изследване (Кшешовски 1984, Манакин 2004, Легурска 2009).

Закономерно продължение е проектът „Езикови свидетелства на националната специфика (върху съпоставителен материал)“², в който в отделни изследвания на сътрудници от Института за български език се разгръщат възможни разбирания и обобщения на различни аспекти на контрастивната лексикология – съпоставителна лексикология, съпоставителна културология и лингвокултурология. Така например, в рамките на съпоставителната лексикология могат да бъдат изведени разликите при формирането на устойчиви сравнения в българския и руския език от гледна точка както на модула на сравнението, така и на основата на сравнението, които са лексикални единици, създаващи предпоставки за различно ономасиологично представяне на тази лексикално-синтактична категория като преходна при образуването на образни метафори в съпоставяните езици (вж. глава втора). Получените резултати създават възможност за разширяване на предмета на съпоставителната лингвистика в аспекта на възможни лингвокултурологични и културологични интерпретации в други изследвания (Легурска 2015).

Глава II. Изучаване на устойчивите сравнения в едноезичен, двуезичен и многоезичен план.

Тази глава на изследването има за цел да очертае възможностите за съпоставително изучаване на устойчивите сравнения в български и руски език като източник на образни метафори върху речников и текстов материал, както и възможностите за еквивалентност при превод на устойчиви сравнения от български на руски език и обратно.

Като се базира на свои предишни публикации, авторката допълва материала в тях и обновява концептуалната основа за съпоставителните изследвания с оглед на установяване на възможните отношения на еквивалентност на сравненията в руския и българския език: семантични и функционални еквиваленти, частична еквивалентност и отношения на несъвпадане.

Отбелязват се и възможни перспективи за по-нататъшни изследвания.

Може да се изкаже хипотеза, че в даден език устойчивите сравнения са представени в по-голяма степен и че не всички от тях водят до образуването на образни метафори в същия език. Това предпоставя възможния извод, че даден език е по-силно метафоричен в рамките на дадена лексикална група в сравнение с друг.

² Легурска, П. Изучаване на националната специфика (върху съпоставителен материал от български и руски език); Панчев, И. Концепти, „позициониращи“ индивида през периода на социалистическо развитие на България (1945-1989 г): дом (семейство), учение, труд (отдых) и др. в българския език.

Изказва се предварително наблюдение и допускане, че в българския език съществува по-богат аксесоар от устойчиви сравнения, които не са преминали в устойчиви образни метафори. Обратно в руския език се наблюдава процес на семантично завършване на прехода устойчиво сравнение – образна метафора и това води до наличието на повече метафори по определени модули.

Доказването на последното допускане върху материал от двата езика с използването на методики за измерване би довело до формулирането на съпоставително-типологична черта на двата съпоставяни езика – българския и руския в тази област. Твърдението може да бъде основа за разработването на отделно изследване.

Възможно е да бъде поставен въпросът за устойчивостта на дадените сравнения. Може да се въведе скала на устойчивост на сравненията с регистър -1, 0, 1+, така конструкциите ще заемат място между 0 и +1. Разпределението на устойчивите сравнения с компонент - название на животно в руски и български език по скала, а също и анализът им в зависимост от изразявания в тях смисъл може да бъде адекватно осъществен в план на теорията на лексикалните функции.

Първата група съотносителни устойчиви сравнения с компаративен компонент – название за животно, съвпадащи както по модул, така и по компаративен компонент в двата езика – руския и българския – могат да се смятат за семантични и функционални еквиваленти.

Едно и също значение в руския и българския език се изразява от устойчиви сравнения със съвпадащи модули и различаващи се компаративни компоненти от същата лексико-тематична група – названия за животни. Споменатите двойки сравнения са функционални еквиваленти в руския и българския език.

Проблемът на несъвпадането на компаративния компонент, произтичащите от това конотации в отделния език, може да бъде база за допълнителни лингвистични и лингвокултурни разработки в отделните езици от гледна точка на представените в тях семантични доминанти.

Някои устойчиви сравнения с еднакви компаративни компоненти в руския и българския език изразяват различни значения, което се осъществява от различни модули на сравненията. В тези случаи устойчивите сравнения не могат да се смятат за еквивалентни, тъй като модулите на сравненията са различни, което формира различен фокус в ситуацията на сравнение в двата езика. По дадените модули е възможно да бъдат открити и други сравнения. Сравненията могат да се търсят както в текстове, така и в електронни корпуси. Най-адекватният начин за набиране на компаративни компоненти по дадените модули е анкета с информанти – носители и на двата езика – българския и руския. Подобен опит се прави от В.А.Маслова (Маслова 2004: 174-192) за руския език. В изследването се търсят устойчиви сравнения с модули – прилагателни имена, отразяващи вътрешния свят на човека и неговия характер в руския език.

Направена е също съпоставка на устойчивите сравнения в българския и английския език от Б. Янев (Янев 2013), като са търсени предикатни признаци и за двата езика, изразени с прилагателни имена и глаголи, очертаващи антропоцентрични характеристики на човека по физически, психически и духовни качества.

Същото изследване може да се направи за българския и руския език и по този начин да бъдат оформени двойки устойчиви сравнения в двата езика по дадените модули.

По този начин е възможно да се изучават съотношенията на дадените езикови сравнения в двата езика и да се търси разликата в модулите на сравненията като семантични доминанти за дадения език при съответния съвпадащ компаративен компонент на устойчивото сравнение.

Двойките сравнения формират отношения на частична функционална еквивалентност в съпоставяните езици.

Едно и също значение в руския и българския език може да се изразява от различни устойчиви сравнения, които отделят различни елементи на една и съща ситуация. В дадените случаи могат да бъдат намерени отношения на ветрилообразна еквивалентност, базирана на еднакъв/сходен модул на устойчивите сравнения и различаваща се образност, носена от компаративния компонент. Сравнения от подобен род образуват полета на съответствие в съпоставяните езици.

Голяма е групата на т.н. безеквивалентни сравнения. В този случай се разглеждат възможностите за превеждането на дадените устойчиви сравнения в рамките на тяхната функционална адекватност в руския и българския език.

Глава III. Образни метафори в българския и руския език. Прилики и отлики.

Предмет на коментар в тази глава са образните метафори в българския и руския език, произтичащи от устойчиви образни сравнения. Обръща се внимание на контрастивните характеристики на даденото явление. Резултатите от тези съпоставки стават основа за съпоставително-типологични предположения. Илюстративен материал са образните метафори – характеристики – названия за животни и артефакти в българския и руския език.

Като се базирам на собствен концептуален семантичен модел за образната метафора илюстрирам няколко възможни аспекта на съпоставително изучаване на явлението в българския и руския език. Първият е съпоставка на образнометафоричните значения на зоонимите в двата езика, които се представят според логическите отношения на семантичните структури на думите: пълно съвпадане, частично съвпадане – пресичане и включване — и несъвпадане. Резултатите се представят чрез метода на компонентния анализ.

Както се вижда от дадения лексикален материал, формирането на образните метафори в рамките на лексикално-семантичната група на названията за животни е редовен семантичен процес в руския и българския език. Дадените метафорични характеристики се използват за качествена характеристика на човек по определен признак. Във всеки от случаите се наблюдава преход на конкретната полисемна лексика в моносемни предикати (Арутюнова 1979).

Метафорите от дадения тип, като внасят в семантичната структура на думата образни значения, стават източник на синонимия в двата езика – руски и български. Те се намират в отношение на противопоставяне, от една страна, с неметафоричните думи – обозначения за лица, от друга, – с метафоричните думи от други тематични групи думи, например названията за артефакти. Представят се синонимни вериги в двата езика по дадени значения.

Съпоставителният анализ показва, че системите образни зооморфни метафори в руския и българския език имат общи черти. За това са свидетелство случаите на пълно съвпадане на семантичната структура на думите в двата езика. Дадената общност има исторически основания: общ произход на езиците от индоевропейското семейство (общо родство) и от праславянския език (близко родство), тесни културни връзки между народите – техните носители (влияние на старобългарския върху староруския език и обратното влияние на руския върху българския език в по-ново време). Общите черти в системите на образните метафори е свидетелство за близкото родство на руския и българския език на равнището на лексикалната семантика. В този план може да се

говори за типологично сходство на двата езика в рамките на образните метафори в лексикално-семантичната група на названията за животни.

Системите на образните метафори получават израз в разгледаните зооморфизми, свързани с националната семантика на езиците, което определя техните специфични черти във всеки език отделно. Спецификата на дадения лексикален участък се създава за сметка на различното членене на света, а също и за сметка на индивидуалното за всеки език разпределение на значенията в рамките на многозначните думи. В пределите на лексикално-семантичната група на животните на метафоризация са подложени различни думи от руския и българския език. Думите – еквиваленти по първично значение имат различни метафорични значения или се пресичат в определена част от тях. От ономаσιологична гледна точка за изразяване на определено значение могат да се приспособяват различни думи (синонимни редове).

Като цяло в руския език като образни метафори се употребяват значително повече думи – названия за животни в сравнение с българския. Голяма част от българските преводни съответствия са лишени от образнометафорични значения. Обратните случаи са по-малко.

Отделно се разглеждат образните метафора в българския и руския език чрез названия за артефакти. Отново резултатите от съпоставителния анализ се илюстрират в рамките на възможните логически отношения между означаемите на думите. Технологиата на представяне на резултатите е чрез извличане на съдържанието на семантичните съставлящи на значението чрез контекстуален анализ. Данните се разпределят във възможната антропологична схема от свойства: образни метафори, характеризиращи човека по физически, интелектуални, морално-характерологични и социално-комуникативни свойства.

На базата на този тип анализ се обсъждат възможните отношения на еквивалентност между лексикалните единици в двата съпоставяни езика.

Отделно се предлага ономаσιологично представяне на образните метафори по тематични лексикални групи, което е предмет на друга съпоставителна работа (Легурска 2011б).

Глава IV. Лексикално-синтактични аспекти на категорията одушевеност - неодушевеност в руския и българския език. Общност и разлики.

В тази глава се коментират отделни аспекти на категорията одушевеност/неодушевеност и нейното изразяване в руския и българския език.

Разглежда се способността определени категории думи да заемат позицията на подлог в изречението във връзка с противопоставянето активно/пасивно (на другите случаи е посветена работата Златанов, Легурска 1997): съществителни, назоваващи стихийен каузатор, части на човешкото тяло и съществителни, свързани с дейността на човека. Съпоставянето на явлението върху материал от руски и български език показва, че противопоставянето „активност/пасивност” в български език се неутрализира и неодушевените в семантично отношение неактивни съществителни, които попадат в позицията на подлог, се изравняват с одушевените: получават семантичен компонент: „активност”. По този начин те се персонифицират и започват да се съчетават с несъвместими в семантично отношение названия за действие (глаголи), изискващи в субектна позиция название на деятел. Така персонификацията става отличителна черта на българския език. Посочените лексикално-синтактични измерения на одушевеността в руския език и тяхното отсъствие в българския могат да се определят като съществена отлика между двата славянски езика в семантично отношение.

Глава. V. Семантиката на деминутивите и моделирането ѝ за двуезични и многоезични изследвания. Прилики и отлики на деминутивите в българския и руския език.

Предлага се съдържателна матрица на деминутивите, по която могат да бъдат съпоставяни отделните европейски езици.

Обект на специално внимание е деминутивът като средство за лексикална деривация в руския и българския език. Анализът се извършва върху материал от названията на човешкото тяло в двата езика. Коментират се приликите и разликите в реализацията на семантичната матрица в двата езика.

Дадените лексикални илюстрации показват на първо място общия семантичен механизъм на изразяването на значение в българския и руския език. При съвпадане на лексикалните единици в първичните им значения, в дадения случай 'част на човешкото тяло' и в двата езика се създават лексикализирани значения – номинативни метафори. Семантичният механизъм има универсален характер в смисъл, че създава възможност в дадена микрогрупа предметни имена да се образуват номинативни метафори, но за славянските езици той се изразява в образуването на лексикализирани номинативни метафори, в които умалителното значение се изразява морфологично. Същото не е характерно за френския и за английския език като системно явление (Легурска, Бечева, Аврамова, Веселинов, Лилова, Панчев 2009)³. Разглеждат се възможните семасиологични и ономасиологични отношения на съответствие на думите в двата езика.

Изказва се предположението, че отделните славянски езици се различават по степента на наличие на подобни деминутиви като ресурс за номинация, в този смисъл при съпоставяне на езиците може да се твърди, че те се различават типологично (Легурска, Златанов 1985).

Една от причините, поради която в руския език се срещат повече номинативни метафори в сравнение с българския, вероятно може да се обясни с факта, че в руския език те се употребяват по-често (Васева 1975) и възможността да се лексикализират е по-голяма.

Пилотните наблюдения позволяват да се изрази хипотезата, че ако се построи скала на умалителност в славянските езици, чешкият, руският и българският език ще се разпределят в различни позиции: най-силно изразена умалителността ще бъде в чешкия език, по-малко в руския и още по-малко в българския. Къде ще се разположат другите славянски езици е въпрос на бъдещи изследвания.

По-нататъшните изследвания върху материал и от други европейски езици може да потвърди или опровергае направените тук допускания.

Глава VI. Лингвистичен анализ и черти на националния менталитет като аспект на лингвокултурологията (вместо заключение)

³ Легурска, П., Н.Бечева, Цв.Аврамова, Д.Веселинов, М.Лилова, И.Панчев. Съпоставително-типологичен анализ на лексиката в родствени и неродствени езици (върху материал от български, руски, сръбски, чешки, френски и английски език). II част. Депозиран ръкопис в НАЦИД, УДК: 801. НД II 18791, № НД 65/ 2009, София, 2009, 1093 стр. Материалът за френски език е изготвен от Д.Веселинов, за английски – от М. Лилова.

В тази част от работата се обсъжда възможността подобни езикови явления, които бяха обсъждани в предишните глави на работата, да станат основа за лингвокултурологични допускания. Това може да стане в рамките на изследванията във връзка с националния менталитет и неговото изразяване с езикови средства.

Както се изтъква от А.Д.Шмелъв (Зализняк, Левонтина, Шмелъв 2005: 500), на базата на семантичния анализ на единиците от конкретен език могат да се направят изводи и за разбирането на културата при условие, че този анализ е коректен. Парадоксът обаче е, че върху един и същ материал от конкретен език и данните от честотата на употреба на изучаваните единици може да бъдат направени различни изводи, често пъти и несъвместими. Сравни анализите и изводите в монографията на Зализняк, А. А., Левонтина, И. Б., Шмелъв, А. Д. (Зализняк, Левонтина, Шмелъв 2005) се различават от тези, направени от А.Вежбицка (Вежбицка 1992).

Подобна гледна точка се изразява по-рано и от В. Н. Телия. Тя смята, че предмет на лингвокултурологията е изучаването и описанието на културната семантика на езиковите знакове (номинативен инвентар и текстове) в тяхната жива синхронна употреба, отразяваща националнокултурната менталност на езиковите носители (Телия 1999: 14, цит по Залевска 2005). Последното според авторката не може да се осъществи само в рамките на лингвистиката и дори на етнолингвистиката, а единствено при комплексен подход към изследваните факти от позициите на семиотиката, лингвистиката, психолингвистиката, психологията, социологията, културологията и пр. с прилагането на специално разработени методи. Най-близко до осъществяването на подобна задача е етнопсихолингвистиката.

ЛИТЕРАТУРА

- Арутюнова 1979: *Арутюнова, Н.Д. Языковая метафора (синтаксис и лексика).* – Лингвистика и поэтика. Москва, „Наука”, 147-173.
- БЕЛБ: *Българска електронна лингвистична библиотека. Проекти.* – Електронен адрес: <http://georgesg.info/belb/projects/proektpm/VTOR.htm>
- Буце 2012: *Busse, D. Frame-semantik: Kompendium.* Boston: de Gruyeter, 888 s.
- Васева 1975: *Васева, И. Уменьшительные существительные в русском и болгарском языках.* – Вопросы обучения русскому языку и литературе в болгарской школе, IV, София.
- Вежбицка 1992: *Wierzbicka, A. Semantics, culture and cognition. Universal human concepts in culture - specific configurations.* New York: Oxford University Press.
- Гак 1983: *Гак, В.Г. Сравнительная типология французского и русского языков.* Москва, Просвещение.
- Гак 1988: *Гак, В.Г. Метафора: универсальное и специфическое.* – Метафора в языке и тексте. Наука, Москва, 11–26.
- Гак 1989: *Гак, В.Г. О контрастивной лингвистике.* – Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 25. Контрастивная лингвистика: Москва, Прогресс, 5 -17.
- Данчев 1990/ 2001: *Данчев, А. Съпоставително езикознание. Теория и методология.* София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”.
- Джеймс 1980: *James, C. Contrastive analysis* (Harlow, Essex: Longman).

- Залевска 2005: *Залевская, А.А.* Национально-культурная специфика картины мира и различные подходы к ее исследованию. – Залевская, А.А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст: Избранные труды. Москва, 204-214. Електронен адрес: www.iling-ran.ru/library/psylingva/sbornik/Book2000/html-204/1-5/htm
- Зализняк, Левонтина, Шмелев 2005: *Зализняк, А.А., И.Б. Левонтина, А.Д. Шмелев.* Ключевые идеи русской картины мира. Сб. Статей. Москва, Языки славянской культуры. 540 с.
- Златанов, Легурска 1997: *Златанов, И., П., Легурска.* Душа камня. Некоторые лексико-синтаксические аспекты категории одушевленности в русском языке в сопоставлении с болгарским. – Чуждоезиково обучение, 5-6, 6–15.
- Конецка 1998: *Конецкая, В. П.* Аксиомы, закономерности и гипотезы в лексикологии. – Вопросы языкознания, 2, 22–37.
- Копотев, Мустайоки 2008: *Копотев М. В., А. Мустайоки.* Современная корпусная русистика. – Slavica Helsingiensia 34, Инструментарий русистики: корпусные подходы, Хельсинки, 7–21.
- Кшешовски 1984: *Krzyszowski, T.P.* Tertium comparationis. – Fisiak, J. /ed./ Contrastive linguistics. Prospects and Problems. Berlin/ New York/Amsterdam, pp. 75-84.
- Легурска 1982: *Легурска, П.* Вторичные лексические номинации конкретных имен существительных в русском и болгарском языках. Дисертация за научната степен „кандидат на филологическите науки”. София, Софийски университет, 289 с.
- Легурска 1984: *Легурска, П.* Тематическая группа и типы полисемии предметных имен (на материале русского и болгарского языков). – Болгарская русистика, 5, 31-39.
- Легурска 1985: *Легурска, П.* Семантичен анализ на вторичните значения на предметните имена, означаващи естествени и изкуствени предмети (оръдия, съдове, мебели, облекло, растения, животни, части на тялото) в руския и българския език. Ръкопис. София. НИИРЕЛ, 115 с.
- Легурска 1990: *Легурска, П.* Анализ на предметните имена в руския и българския език (теоретични проблеми). София, 128 стр. Депозирани ръкопис в ЦИНТИ. НД П 14085, инвентарен № 289/ 91.
- Легурска 2002: *Легурска, П.* Анализ на предметните имена в руския и българския език (теоретични проблеми). – Българско езикознание, Т. 3, АИ „Проф. М. Дринов”, 89-149.
- Легурска 2009: *Легурска, П.* Някои аспекти на терциум компарационис при съпоставителни лексикални анализи. – Български език, 4, 68-78.
- Легурска 2011а: *Легурска, П.* Съпоставителни лексикални анализи и основа за съпоставка. „Ето”, София, 226 с.
- Легурска 2011б: *Легурска, П.* Семантичен речник на типологичните характеристики на вторичното назоваване в руския и българския език. „Ето”, София, 311 с.
- Легурска 2014а: *Легурска, П.* За съпоставителния анализ на лексиката. – Български език, 3, 7-18.
- Легурска 2014б: *Легурска, П.* Съпоставително-типологични и контрастивни изследвания. – Чуждоезиково обучение, 6, 631–641.
- Легурска 2015: *Легурска, П.* Съпоставителни анализи и национална специфика на лексиката. София, „Ето”, 192 с.
- Легурска, Златанов 1985: *Легурска, П., И. Златанов.* Номинативна метафора (върху от славянските езици). – Съпоставително езикознание, 5, 12-26.
- Легурска, Бечева, Аврамова, Веселинов, Лилова, Панчев 2009: *Легурска, П., Н. Бечева, Цв. Аврамова, Д. Веселинов, М. Лилова, И. Панчев.* Съпоставително-типологичен анализ на лексиката в родствени и неродствени езици (върху материал от български, руски,

- сръбски, чешки, френски и английски език). II част. Депозиран ръкопис в НАЦИД, УДК: 801. Сигнатура НД II 18791, № НД 65/ 2009, София, 1093 с.
- Малих 2009: *Малих, Л.М.* К проблеме изучения различий в сравнительном языкознании. – Вестник Удмуртского университета, вып. 1, 107–120.
- Манакин 2004: *Манакин, В.Н.* Сопоставительная лексикология, Киев, Знания, 327 с.
- Маслова 2004: *Маслова, В.А.* Лингвокультурология. Москва, АСАДЕМА, 203 с.
- Матезиус 1989: *Матезиус, В.* О лингвистической характерологии. – Новое в лингвистике, Т. 25. Контрастивная лингвистика. Електронен адрес: <http://www.classes.ru/grammar/166.new-in-linguistics-25/> Мелничук 1991
- Мустайоки 1988: *Мустайоки, А.* О предмете и цели лингвистических исследований. – Язык, система, функционирование. Москва, Наука, 170-181.
- Нерознак 1988: *Нерознак, В.П.* О трех подходах к изучению языков в рамках синхронного сравнения (типологический – характерологический – контрастивный). – Методы сопоставительного изучения языков. Москва, 5-27.
- Никел 1989: *Никель, Г.* Контрастивная лингвистика и обучение иностранным языкам. – Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 25. Контрастивная лингвистика: Москва, Прогресс, 350-365. Електронен адрес: <http://www.classes.ru/grammar/166.new-in-linguistics-25/> Мелничук 1991
- Пенчева 1998: *Пенчева, М.* Човекът в езика. Езикът в човека. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 428 с.
- Телия 1999: *Телия, В.Н.* Основные постулаты лингвокультурологии. – Филология и культура: Материалы 2-й междунар. конф. В 3 ч. Тамбов, Ч. 3, с.14-15.
- Хелбиг 1989: *Хелбиг, Г.* Языкознание – сопоставление – преподавание иностранных языков. – Новое в лингвистике, Т. 25. Контрастивная лингвистика, 307-326. Електронен адрес: <http://www.classes.ru/grammar/166.new-in-linguistics-25/>
- Червенкова 2011: *Червенкова, И.* Сопоставительное исследование современной русской и болгарской лексики. Heron Press, София, 243 с.
- Щернеман 1973: Sternemann R. Zur Komparabilitat in der Konfrontativen Linguistik. R. Sternemann. Berlin, 189 p.
- Янев 2013б: *Янев, Б.* Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език. Изследване и речник. Пловдив. Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 368 с.